

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата психологічних наук, доцента кафедри прикладної психології Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна **БАРИНОВОЇ Наталії Вікторівни** на дисертацію **МАКОГОНЧУК Євгенії Сергіївни «Гандикапізм як чинник становлення образу Я особистості в умовах пенітенціарного закладу»** на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

У сучасному вітчизняному суспільстві, яке переживає складні економічні та соціально-політичні випробування, феномени ізоляціонізму та гандикапізму виступають важливою бінарною проблемою, яка потребує свого нагального вивчення. Ціла низка соціальних трансформацій зумовлює істотне зростання кількості людей, які переживають різновидову депривацію внаслідок неможливості задоволення базових життєвих потреб. Особливо актуально це в контексті негативного гандикапного ставлення до людей, які мають певні психофізичні вади. Упереджене, інтолерантне й дискримінаційне ставлення до осіб, що перебувають в умовах позбавлення волі, набуває вкрай важливого значення і висувається в ранг найскладніших проблем і завдань сучасної психологічної науки.

Амбівалентність і розбалансування самосвідомості, конфлікти у системі комунікації, агресія, тривожність, депресія, руйнація самоприйняття й ускладнення процесу формування образу Я та Я-концепції постають ледь не закономірностями мікроклімату в пенітенціарному закладі. Поява у нашому науково-психологічному просторі актуального й цікавого теоретико-емпіричного дослідження, присвяченого вивченню психологічних особливостей впливу гандикапізму на становлення образу Я особистості в умовах пенітенціарного закладу, є потрібною гуманною справою, адже здійснюється не лише поглиблене вивчення депривованих підлітків-колоністів, але й детально аналізується самосвідомість неповносправних

дітей. Вважаємо, що найпомітнішою рисою дисертаційної роботи Макогончук Є.С. є наукова відважність, адже здійснити психологічне вивчення такої складної вибірки є дуже складним завданням.

Згідно з логікою наукового дослідження зміст дисертації викладено у вступі, трьох основних розділах, які раціонально поділені на підрозділи. Мета дослідження обрана чітко, поставлені завдання підпорядковані її досягненню, вдало структуровані. Використана теоретична база повною мірою забезпечує висвітлення проблематики та можливість вирішення дослідницьких завдань. Кожен розділ дисертації підсумовується чіткими, змістовними й інформаційними висновками, які концентрують змістове наповнення академічного тексту. Варто відзначити потужний і детальний список використаних джерел, який досить цілісно охоплює найважливіші концептуальні підходи і погляди, що стосуються теми дисертаційної роботи. Кожному ключовому слову теми дисертації досить повномірно відповідає кількість наукових посилань із джерелознавчої бази (259 праць). Змістові і функціональні лінії дисертаційної роботи побудовані за принципами надійності і достовірності та відзначаються цікавими науковими результатами. Внаслідок цього теоретичні викладки щодо гандикапізму й образу Я підлітків-колоністів з обмеженнями здоров'я набувають самостійної наукової новизни та практичного значення.

У дисертації Макогончук Є.С. здійснено детальний аналітико-синтетичний огляд процесу побудови образу Я підлітками з різних навчальних закладів – школи в колонії, спеціальної школи-інтернату й навчально-реабілітаційного центру, причому з урахуванням як чинника позбавлення волі у колоністів, так і гандикапізму та розладів здоров'я в усіх дітей. Безперечно, така гомогенна вибірка досліджуваних, яка перебуває в ускладнених екзистенційних обставинах, обтяжена різними негативними похідними, зокрема факторами самотності, депресивності, знехтуваності й меншовартості. Тому якраз у такому ракурсі вбачаємо складність та інноваційність дослідження – здійснено розгалужене теоретичне вивчення

феноменології гандикапізму в пенітенціарному закладі, які сумарно дуже негативно впливають на становлення образу Я.

Імпонує, що дисертантці вдалося доволі цілісно систематизувати наявні у науковій психолого-педагогічній літературі різноманітні підходи до проблеми гандикапізму щодо підлітків, які зазнають численних різнотипних деприваційних обмежень. Дослідниця демонструє впевнений пошуковий підхід до вивчення складного кола психологічних проблем, зокрема з урахуванням і гандикапної, і пенітенціарної специфіки. Теоретична частина дослідження Макогончук Є.С. є досить ґрунтовною та свідчить про детальний аналіз багатьох ракурсів аналізованої проблеми. Слід відзначити, що дисертантка провела значну за обсягом і технічно складну за виконанням науково-дослідницьку роботу, проявивши компетентність і фахову ерудицію.

Авторка дисертації здійснила емпіричне дослідження з ускладненою гомогенною вибіркою та залученням валідного пакету методик. Це дозволило отримати адекватні й достовірні індикатори становлення образу Я в підлітків з обмеженнями здоров'я. Доцільно виокремити розгалужений багатofакторний аналіз, в якому вдало названо фактори та якісно інтерпретовані показники.

Також окремо варто відзначити, що завдяки порівняльному аналізу факторів різних груп досліджуваних було повномірно вивчено специфіку становлення їхнього образу Я. Причому якісну інтерпретацію показників факторного аналізу дослідниця провела з урахуванням однієї спільної ознаки – всі підлітки мали вади здоров'я та гостро відчували негативний вплив гандикапізму. На підставі якісної інтерпретації емпіричних результатів дисертантка вдало згрупувала основні параметричні критерії досліджуваного феномена. Це дозволило отримати досить цілісне уявлення про специфіку гандикапізму в пенітенціарному закладі та інших інституціях.

Третій розділ «Психологічні особливості ревіталізаційної діяльності з підлітками пенітенціарного закладу» розкриває авторську тренінгово-корекційну програму з надання психологічної допомоги підліткам-

колоністам, а також висвітлює організацію, перебіг і результати вдалого формувального експерименту. Розвивально-корекційна робота з депривованими підлітками пенітенціарного закладу відбувалася згідно з принципами системності, поетапності, комплексності, індивідуально-диференційного підходу та дала позитивні результати. Відбулося істотне надання допомоги колоністам у варіанті їхнього ревіталізаційного поступу – помітне зняття тривоги щодо гандикапних ставлень. Результати формувального експерименту сумарно підтвердили успішність задіяного інструментарію.

Зазначимо вдале узагальнення базових теоретико-емпіричних положень, що дозволило дослідниці зробити системні висновки, які містять достовірну й валідну інформацію про психологічні особливості дитини підліткового віку, яка має обмеження розвитку та перебуває в гнітючих умовах пенітенціарного закладу.

За загального позитивного враження від дисертаційної роботи вважаємо доцільним зробити деякі зауваження:

1. Вважаємо, що у першому теоретичному розділі дисертантці вартувало б детальніше розвести такі базові дефініції як «образ Я» та «Я-концепція», а також розширити персонологічний ряд дослідників цієї проблеми.
2. Дисертанткою здійснено порівняльну характеристику особливостей впливу гандикапізму на становлення образу Я в підлітків з пенітенціарного закладу, спеціальної школи-інтернату і навчально-реабілітаційного центру, однак це дещо різні заклади, тому краще було б здійснити порівняльний аналіз різновікових вибірок у пенітенціарній установі, наприклад «підліткова колонія – колонія для дорослих». Вважаємо, що це значно розширило б звучання теми дисертації та ще й дало б уявлення про динаміку цього явища.
3. Ми відзначали вдало здійснений авторкою поліфакторний аналіз, однак доцільно зауважити, що в авторефераті під час розкриття суті

другого емпіричного розділу, дисертантка подає лише показникове наповнення і цифровий вимір кожного фактора і не висвітлює результати, отримані внаслідок їхньої якісної інтерпретації. На наш погляд, це дещо звужує розуміння особливостей впливу гандикапізму на процес становлення образу Я у підлітків-колоністів та інших досліджуваних.

4. На наш погляд, авторка дещо безпідставно проігнорувала проєктивні методики, адже гандикапізм, образ Я у пенітенціарному закладі інколи можна виміряти якраз з їхньою допомогою.

Однак висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, якій властиві високий рівень наукового обґрунтування і творчий потенціал, а результати можуть бути використані психологами, соціальними педагогами, адміністрацією пенітенціарної установи для оптимізації міжособистісних взаємин підлітків, що зазнають гандикапних ставлень.

Автореферат відповідає основному змісту дисертаційної роботи, найважливіші результати дослідження знайшли висвітлення в 15 наукових працях авторки, апробовані на багатьох наукових конференціях і семінарах та найважливіше – запроваджені у ресоціалізаційну практику виховної колонії.

Варто відзначити, що дослідження здійснене як у межах науково-дослідної теми кафедри педагогічної та вікової психології «Вікові та педагогічні виміри психогенези особистості: норма і девіація», так і є складовою комплексної держбюджетної теми «Психогенеза ревіталізації депривованої особистості».

Важливо, що і теоретичні, і емпіричні ракурси дослідження висвітлені як у статтях, так і у двох авторських розділах колективної монографії, що засвідчує їхню досить вагому апробацію.

Дисертація Макогончук Євгенії Сергіївни «Гандикапізм як чинник становлення образу Я особистості в умовах пенітенціарного закладу» є

завершеною науковою працею, яка відповідає вимогам, що ставляться до кандидатських дисертацій п. 9, 11, 12, 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння наукового звання старшого наукового співробітника», а її авторка заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної психології
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Н.В. БАРИНОВА

